

VÝVOJ VZTAHŮ RUSKÉ FEDERACE A USA V REGIONU ARKTIDY. SPOLUPRÁCE ČI NOVÁ STUDENÁ VÁLKA?

Adam Kočí, Vladimír Baar

Ostravská univerzita, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, e-mail: adam.koci@seznam.cz, vladimir.baar@osu.cz

Abstract: For a long time, Arctic region reminded the frozen wasteland and the world events were kept long away from its borders. The global importance of the Arctic highly increased in the age of cold war, when this territory represents the shortest way for ballistic missiles of two unforgiving enemies, the United States of America and the Soviet Union. Furthermore, in the Bering Strait around the Arctic Circle lies their common national border. Recent development shows us that this remote area is not separate from geopolitical and geoeconomic influence. Climate changes, race for natural resources or efforts to control shipping routes are the main reasons why the top of the world attracts the attention of Arctic states and other world powers like China. Without a doubt, the direct conflict of interest between Russian Federation and the USA gives the Arctic even more important role. However, their cultural, historical, political and economic relationships with the Arctic are completely different. Russia owns half of the Arctic territory with a half of its population. With more than 20 % of GDP, the region takes an important part in Russian economics. On the other hand, USA bought Alaska from Russia in 1867 and never been considered the classic Arctic nation. The aim of this paper is to analyze the historical development of American-Russian relations in the Arctic and their transformation on the background of recent geopolitical changes. Especially with regard to the security situation. In conclusion, we will be able to answer whether we can find the current relations peaceful or they are similar to these from the cold-war era.

Key words: Arctic geopolitics, Arctic region, Russian Federation, United States of America, cold war, circumpolar cooperation

1 ÚVODEM

Po velkou část svých dějin představovala Arktida pouze zamrzlou pustinu a světové dění se drželo daleko od jejich hranic. Oblast nabyla globálního významu až v éře studené války, kdy se stala Arktida nejkratší spojnici dvou nesmiřitelných rivalů, Spojených států Amerických (USA) a předchůdce Ruské federace Sovětského svazu (SSSR). Dnes je stále více zřejmé, že od geopolitického a geoeconomického dění není izolován ani tento odlehlý region. Jako jiným regionům, přidává i Ark-

tidě na důležitosti, že se zde stále střetávají zájmy zmíněných světových velmocí. Bez ohledu na skutečnost, že USA i Rusko pojí k Arktidě zcela odlišný historický, kulturní, socioekonomický i politický vztah.

Zatímco Rusko a jeho národnostní menšiny (Sachani, Komijci, Karélové, Čukčové, Dolgani, aj.) jsou s Arktidou a severským způsobem života nenávratně spojovány. USA se za arktickou mocnost nikdy nepovažovaly (Osherenko a Young, 2005: 32). S pronikáním do Arktidy jim bylo nápomocno právě Rusko. Roku 1867 od něj Američané odkoupili za 7,2 mil. dolarů území Aljašky. Tato „bezenná hora ledu“, k níž pozdější devětačtyřicátý americký stát přirovnal soudobý americký tisk (Pečenka, Luňák et al., 1999: 18–19), otevřela USA nejen cestu k místním zásobám nerostných surovin, ale dala jim možnost promlouvat do tamního dění. Dění, jehož hlavními aktéry jsou státy rozprostírající se za severním polárním kruhem (tzv. „arktická osmička“ – A8): Kanada, USA, Island, Norsko, Dánsko, Švédsko, Finsko a Rusko. Rusku náleží polovina arktického území i asi polovina jeho obyvatel. Z Arktidy dnes vytváří ekonomickou základnu země a prostřednictvím budování vojenských základen posiluje regionální bezpečnost. V kontextu klimatických změn, ekonomického potenciálu Arktidy, formulace národních zájmů arktických států prostřednictvím strategií a v neposlední řadě globálnímu nárůstu napětí po anexi Krymu. Dnes se, i v příznačně chladných podmínkách Arktidy, začíná stále častěji skloňovat termín „nová studená válka“.

Hlavním cílem studie je analyzovat historický vývoj americko-ruských vztahů v prostředí Arktidy a jejich proměny v regionu na pozadí novodobých geopolitických změn, a to zejména s ohledem na bezpečnostní situaci. V závěru tak budeme moci odpovědět na hlavní výzkumnou otázku, a tedy zda v regionu převládá mírová spolupráce obou mocností, nebo se jejich vztahy přibližují těm studenovělečným, jež studie pro potřeby komparace rovněž zachycuje. Z tohoto cíle vychází dílčí výzkumné otázky:

1. Do jakých dob můžeme datovat zájem obou států o region Arktidy a jaký vývoj zde následoval do období studené války?
2. Jaký vývoj provázal regionální vztahy obou států v době studené války?
3. Vedou spolu obě země v regionu nějaký spor?
4. Jaké jsou příčiny novodobého nárůstu napětí za severním polárním kruhem?
5. Jaký vliv mají na regionální vztahy obou států globalizace a globální změny?
6. Od jakých dokumentů se odvíjí směřování arktické politiky obou států?
7. Představuje Arktida pro oba státy jádrovou ekonomickou oblast nebo periferii?
8. Jaký vliv mají oba státy na současnou bezpečnostní situaci v Arktidě?
9. Na jaké úrovni je vojenská kapacita obou států v regionu?
10. Vystupují dnes tyto státy v Arktidě jako statutární či revizionistické mocnosti?

K hodnocení otázky č. 10 přistoupíme až v závěru (*Spolupráce či nová studená válka?*), neboť nám zásadně pomůže s definitivní odpovědí na hlavní výzkumnou otázku. Odpovědi na zbývající otázky (č. 1. až 9.) nalezneme v následujících kapi-

tolách. Základní zvolenou metodou studie je komparace dvou případů (arktická politika USA a Ruska) a jejich srovnávací analýza (*across-case analysis*) (Drulák, 2008: 62). Do období studené války se vztahy obou států vyvíjeli převážně odděleně, první dvě podkapitoly jsou tedy pojaty jako stručné jednopřípadové studie (*single case study*). V důsledku nesporného projevu globalizace na arktické vztahy obou států v novém tisíciletí je pak zejména druhá část studie zasazena do širšího regionálního a globálního kontextu.

Studie pracuje s oficiálními dokumenty arktické politiky obou států, stejně jako s jejich sekundárním zpracováním příslušnými autory. Přínosným zdrojem byla doposud asi nejucelenější a nejobsáhlejší práce tykající se ruské politiky na Dálném severu francouzské autorky Marlene Laurelle; *Russia's Arctic Strategies and the Future of the Far North*. Pod dvěma často citovanými publikacemi zabývajícími se novodobými problémy celé polární geopolitiky je pak podepsán profesor Klaus Doods. Spolu s Richardem Powellsem vydali v roce 2014 soubor studií *Polar Geopolitics?: Knowledges, Resources and Legal Regimes* a o dva roky později s Markem Nuttalem publikaci *The Scramble for the Poles: The Geopolitics of the Arctic and Antarctic*. O období studené války v Arktidě pojednává kniha předního experta na tento region Orana Younga a Gaila Osherenka; *The Age of the Arctic: Hot Conflicts and Cold Realities*.

Nosné myšlenky pro zachycení regionálních změn ve 21. století pocházejí rovněž z pera Klause Doddse (*A Polar Mediterranean?...*), stejně jako autorů Rogera Howarda (*Arctic Gold Rush*), Scotta Borgensona (*Arctic Meltdown*) či příspěvků finského profesora Lassiho Heininena. Z desítek citovaných databázových článků, jež se soustředily na konkrétní témata vztahu obou studovaných států i jejich arktickou působnost odděleně, bych rád zmínil studii, pravděpodobně jediné české odbornice na politickou a bezpečnostní situaci v Arktidě, Barbory Padrtové; *Russian Military Build-Up in the Arctic: Strategic Shift in the Balance of Power or Bellicose Rhetoric Only?* V případě citovaných mezinárodních i bilaterálních smluv, zákonů, či výsledků výzkumu bylo hlavním záměrem dopátrat se primárního zdroje. Z důvodu aktuálnosti doplňuji události, zejména posledních tří let, zprávy webových zpravodajských portálů (*The Independent Barents Observer, Reuters, BBC, TASS*, aj.).

2 DĚJINY VZÁJEMNÝCH VZTAHŮ V ARKTIDĚ DO KONCE STUDENÉ VÁLKY

1.1 Ruská Arktida do začátku studené války

Ruská arktická tradice byla položena již ve středověku. Novgorodské knížectví zahrnovalo oblasti Karelské šíje až k Bílému moři a na východ sahalo až k Uralu. Tímto směrem se také rozšiřovala moc pozdějšího carského Ruska. Postupně byl překonán Ural, řeka Jenisej a v roce 1680 bylo dosaženo břehů Tichého oceánu. Příslušníci impériem financované *Velké severské expedice* (1733–1743) zmapovali sibiřská pobřeží a našli cestu do Severní Ameriky. Díky tomu se Rusové stávají roku 1741 prvními majiteli zmiňované Aljašky (Laruelle, 2014: 24–25).

Další expedice, tentokrát vedená poněkud nezvykle z Rakousko-Uherska, objevila roku 1873 ostrovy pojmenované po tehdejších rakouském císaři, známy od té doby jako Země Františka Josefa (Hough, 2013: 12) Soukromý výzkumný charakter této výpravy bránil potenciálním nárokům Rakousko-Uherska na její začlenění do monarchie a roku 1926 nad ní mohl převzít kontrolu Sovětský svaz. V tomto roce totiž vydal prohlášení, v němž pod svou správou zahrnul veškerou známou i v budoucnosti objevenou pevninu a ostrovy, které se rozkládají na sever od ruských břehů k severnímu pólu a mezi rovnoběžkami 32° 4' v. d. a 168° 49' z. d. a nespádají pod jurisdikci žádného jiného státu (Butler, 1978, in: Laruelle, 2014: 96). Na východě i západě respektovalo prohlášení uznávané hranice Sovětského svazu s Norskem, Finskem a USA (Laruelle, 2014: 96; Foxall, 2014). Území na sever od ruských břehů bylo nárokováno na principu sektorové metody, a tedy prodloužení stávajících hranic až k severnímu pólu. V dobových souvislostech bylo prohlášení spíše výrazem sovětského imperialismu nežli základem pro mezinárodněprávní ustavování námořních hranic. Mezinárodní společenství na prohlášení tehdy nijak zásadně ne-reagovalo, a to i z toho důvodu, že porevoluční Rusko nepředstavovalo takovou bezpečnostní hrozbu, jakou bylo v průběhu 19. století či v následujících dekádách (Laruelle, 2014: 96).

Konec první světové války provázelo vyřešení dlouhotrvajícího sporu o politický status Svalbardu, kde Rusko hájilo své postavení vůči Norsku. O jeho budoucnosti se rozhodlo 9. února 1920 v průběhu Versailleské mírové konference. Výstupné stanovisko jednání, známé jako Svalbardská dohoda (*Svalbard Treaty 1920*), přiznalo suverenitu nad tímto arktickým souostrovím Norsku. Dohoda je unikátní, neboť poskytuje právo námořní, obchodní, průmyslové i těžební činnosti také všem jejím signatářům (Mathisen, 1954). Těch je dnes více než 40¹, včetně USA a Ruska. Ruská přítomnost na souostroví, vázaná na snižující se těžební aktivity, postupně upadá. Svalbardská dohoda představuje dodnes smlouvu, kterou v rámci Arktidy podepsalo nejvíce státních subjektů (Trávníčková et al., 2010: 7).

Oblast prvořadého významu udělala z Arktidy její meziválečná industrializace v rámci stalinistických megalomanských plánů. Během první pětiletky (1928–1932) byla pro vybrané oblasti Arktidy přijata opatření k navýšení imigrace. Ta zahrnovala například nárůst základního platu dělníků (tzv. *severnaja nadbavka*) (Foxall, 2014: 96), který mohl s postupem času dosáhnout až 250 % sovětského průměru (Laruelle, 2014: 97). Vznikly také úřady ke správě severovýchodní cesty (*Glavsevmorput*) vedoucí ruskými vodami arktických moří, či posílení místní stavební činnosti (*Dal' stroj*). Opatření směřovala zejména k těžbě nerostných surovin, neboť již v roce 1931 došlo k otevření prvních dolů v Norilsku (doly na těžbu kovů) a Vorkutě (doly na těžbu uhlí). Umístěním do Arktidy si sovětský režim často vyřizoval účty s jeho domnělými třídními nepřáteli. K tomuto účelu sloužila síť nechvalně proslulých táborů nucené práce gulagů (*Glavnoe Upravlenie Lagerej – Správa nápravně-pracovních táborů*), které byly v Arktidě i dalších ruských končinách budovány od počátku 40. let. 20. století (Foxall, 2014: 96). Právě pracovní nasazení gulagů stálo

¹ Signatářem dohody se v roce 1930 stala i ČSR. Česku zde patří výzkumná stanice. Na jejím provozu se podílejí vědci z Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích či Masarykovy univerzity v Brně.

v jádru sovětských úvah a praktik k ovládnutí arktických periferií (Laruelle, 2014: 26).

Překonání Severovýchodní cesty (NEP – *Northeast Passage*) sovětským lebdoborcem *Siberiakovem* (1932), stanovení tehdejšího dálkového leteckého rekordu v přeletu severního pólu z Moskvy do USA (1937), přistání letadla na severním pólu či rozbití sovětské základny v jeho blízkosti vytvořilo, spolu se zmíněnými plány, centrální mýtus sovětské populární kultury – tzv. „Rudou Arktidu“ (McCannon, 1999, in: Laruelle, 2014: 27). Arktidu, které stalinistická propaganda udělila nálepku nepopsané tabule, na niž lze vybudovat socialismus (Laruelle, 2014: 27). Některé plány (např. *Glavsevmorput*) ztroskotaly již před druhou světovou válkou a definitivní redukci jim přineslo období destalinizace, v němž došlo k decentralizaci správy Dálného severu. Vláda se pak v periferiích soustředila spíše na jednotlivé projekty, jakým byla např. stavba Bajkalsko-amurské magistrály (BAM) v 70. a 80. letech (Laruelle, 2014: 27–28). „*Vzpomínky na sovětskou minulost ovšem zanechaly v současném ruském vnímání Arktidy hluboký otisk, a na počátku 21. století byla role arktické mytologie Kremlem obnovena*“ (Laruelle, 2014: 28).

Region Arktidy příznačně zasáhla také tzv. zimní válka, která se rozpoutala po napadení Finska Sovětským svazem v listopadu 1939, a dodnes představuje pravděpodobně největší ozbrojený konflikt v celé oblasti. Rudou armádu zaskočila mohutná finská obrana a SSSR přistoupil v březnu 1940 k podepsání Moskevském mírové dohody, přičemž Finsko uznalo ztrátu 9 % svého území podél společných hranic, včetně části Karélie (Dodds a Nuttall, 2016: 106).

Strategickým význam Arktidy pak razantně vzrostl s příchodem druhé světové války. Důležitou se ukázala především kontrola prostoru mezi norskou pevninou a Svalbardem. Jeho strategicky neméně důležitou spojnicí do Atlantského oceánu byla tzv. mezera GIUK (zkr. *Greenland, Iceland, United Kingdom*). Tedy oblasti mořských vod mezi pevninami Grónska, Islandu a Velké Británie (Osherenko a Young, 2005: 17). Konvoje plující těmito místy z Velké Británie do Murmansku na poloostrově Kola byly pro zásobování SSSR stěžejní (Dodds a Nuttall, 2016: 107). Spojení se snažily přerušit ponorky nacistického Německa (Foxall, 2014: 96). Stejně jako jeho loďstva, pro něhož byla tato oblast místem vůbec nejvyšší aktivity. Druhá světová válka předznamenala význam celého severního Atlantiku i pro následující období (viz níže). „*Často se uvádí, že kdo kontroloval severní Atlantik, předurčoval výsledek války*“ (Dodds a Nuttall, 2016: 107).

1.2 Americká Arktida do začátku studené války

Když se Rusové v roce 1867 rozhodli, že rozlohu svých širých arktických pustin zredukují, jevílo se to nanejvýš moudrým rozhodnutím. Ostatně se sami domnívali, že by o Aljašku vzhledem k její poloze mohli přijít téměř bez boje². Ruští zprostředkovatelé dohody museli uplácet americké senátory, aby prodej Aljašky v kongresu vůbec odsouhlasili (Pečenka, Luňák et al., 1999: 18–19). Rusové si na-

² Ruské obavy vyplývaly ze situace po Krymské válce (1853–1856), kdy se nadále zhoršovaly jejich vzájemné vztahy s Velkou Británií. Hrozbou byla možnost připojení Aljašky k britské Kanadě. Prodej Aljašky USA se tedy jevil jako nejvýhodnější řešení. Mezinárodní postavení USA navíc nebylo v 19. století ani zdaleka tak silné jako dnes.

konec „mnuli ruce“ a americký ministr zahraničí *William H. Seward*, jež sloužil již od dob Lincolnovy vlády (1861–1865), byl terčem ostré domácí kritiky (Howard, 2009: 168), když byla celá jim domluvená smlouva nazvána „Sewardovým bláznovstvím“ (*Seward's folly*) (Gislason, 2005). Už brzy se ovšem situace obrátila. Z ruského pohledu je dnes prodej Aljašky v médiích často označován nejhorším obchodem století (Vodička 2017). Zlatou horečku na přelomu 19. a 20. století zde totiž následovalo odkrytí později největšího ropného naleziště v Severní Americe v aljašském zálivu *Prudhoe Bay* (v provozu od roku 1967)³. Z ropného průmyslu plynou od těchto dob do americké státní kasy značné finanční benefity⁴ (Howard, 2009: 68).

Domorodí obyvatelé Aljašky (Inuité, Aleuti a ostatní indiánská populace) se dnes na 740 tisícové aljašské populaci podílí přibližně 15,2 % (United States Census Bureau, 2017). Americká vláda jejich zájmy dlouhou dobu opomíjela a Aljaška byla v jejich očích jen kolonií necivilizovaných kmenů. Až v roce 1912 se stala oficiálním teritoriem se svým vlastním zastoupením v obou komorách kongresu (Gislason, 2005). V pořadí 49. státem USA se pak stala v roce 1958 (*Alaska Statehood Act*), kdy byla jejím obyvatelům zároveň garantována vlastnická práva na téměř třetinu celého území (Hough, 2013: 81). Je ovšem nutno říci, že s terminologií Aljašky, jakožto arktickým územím, má problém i novodobá americká diplomacie⁵. Politická strategie USA pro území Arktidy z roku 2009 mluví o Arktidě výlučně jako o námořní oblasti (NSPD-66: Čl. č. III., V., VI.) Slovo Aljaška v něm prakticky nic neznamená (Steinberg, 2014: 124–125).

Přes určité přehlížení místních zájmů prošla Aljaška podstatným rozvojem, který se váže zejména na meziválečné období. Region pomohl nastartovat hospodářský program prezidenta Roosevelta *New Deal* reagující na následky Velké hospodářské krize. Od počátku třicátých let Američané s obavami sledovali počínající Japonskou expanzi v Tichomoří. Byli upozorňováni, že obraně Aljašky by měli věnovat stejné úsilí jako ochraně Havaje. Jednat je ovšem přiměl právě až útok na Pearl Harbor v roce 1941, načež následovala japonská okupace neobydlených nejzápadnějších Aleutských ostrovů Attu a Kiska a bombardování americké základny Dutch Harbor na ostrově Unalaska v červnu následujícího roku⁶. Už roku 1943 byla v rekordním čase dokončena tzv. aljašská dálnice s cílem ve *Fairbanks*. Miliardy dolarů pak plynuly do stavby nových vojenských základen, mnohonásobného posílení vojenské přítomnosti či opevnění Aleutských ostrovů, které se již v roce 1943 podařilo získat plně zpět (Gislason, 2005; Dodds a Nuttall, 2016: 107).

S počátkem války museli Američané začít věnovat pozornost celé oblasti severního Atlantiku těsně přilehajícího k Arktidě. V tomto směru se chopili strategické polohy tehdy ještě dánského Islandu (nezávislost získal roku 1944) a Grónska, jež po válce zvažovaly dokonce odkoupit (viz níže) (Petersen, 2013: 298). V roce 1941 uzavřely s Dánskem bilaterální obrannou dohodu, na jejímž základě Ameri-

³ Ještě před počátkem těžby (1958) Američané odhadovali, že původní prodejní cena Aljašky se jim zaplatila již 425 krát.

⁴ Ve vrcholném období těžby (1985) zde bylo vytěženo přibližně 19 % americké ropné produkce (Osherenko a Young, 2005: 28).

⁵ Je třeba dodat, že za severním polárním kruhem se nachází asi jen čtvrtina území Aljašky.

⁶ Zastírací útok před plánovaným útokem na atol Midway.

čané postupně vybudovali na území Grónska 17 vojenských zařízení. Největší z nich, základna *Bluie West One* (později známá jako *Narsarsuaq Air Base*), znamenala za války přistání deseti tisíc letadel na cestě do Evropy a severní Afriky. Své základny umísťovala americká armáda i na Island, nejvýznamnější z nich byla postavena v *Keflavíku* (Dodds a Nuttall, 2016: 107).

1.3 Rusko-americké arktické vztahy v době studené války

V dobách studené války nabyla oblast Arktidy globálního významu. Jednak zde, na hranicích Finska a Norska s SSSR, procházela železná opona. Beringova úžina navíc představovala jedinou společnou hranici USA a SSSR (Hnízdo 1995). Rostoucí aktivita byla znatelná především v pevninské části Arktidy. Území SLO či samotného pólu zůstávala opomíjena (Chřastánský a Jenne, 2010). Změna nastala až s vyvinutím raket dlouhého doletu a mezikontinentálních balistických střel v 50. letech (Pedersen, 2011). Při jejich použití by byla právě tato oblast nejkratší spojnici mocenských center obou znepřátelených táborů. Dalším strategickým prvkem se staly jaderné ponorky nesoucí balistické střely, pro které nejsou nehostinné arktické podmínky žádnou překážkou. Naopak mohou značně ztížit jejich lokalizaci radarovým systémem (mocnost ledu, proměnlivá salinita vod, členité dno) (Chřastánský a Jenne, 2010).

Od roku 1949 vyostřovala situaci i role nově vzniklého NATO, v jejímž rámci stanuly všechny pobřežní arktické státy proti SSSR, což se nezměnilo do dnešních dnů. Právě státy aliance pohlížely s nebezpečím na rozšiřující se vojenské arsenály Severní flotily na poloostrově Kola (Pedersen, 2011). Na arktickém území žádného státu nikdy nebyla podobná koncentrace vojenských sil. Jedním z důvodů je skutečnost, že podél ruských břehů dochází k rozsáhlejšímu sezonnímu rozmrzání oceánů, což umožňovalo větší rozvoj zdejších aktivit (Chřastánský a Jenne, 2010). Odpovědí USA, jakožto nejsilnějšího člena aliance, byla agresivnější námořní politika a posilování námořnictva. Snahou Západu bylo také budování obranných mechanismů. Už v 50. letech vznikl systém radarů DEW (*Distant Early Warning*) varujících Severní Ameriku před potenciálním sovětským útokem (Osherenko a Young, 2005). Instalován byl napříč Aljaškou, Kanadou i Grónskem (Dodds a Nuttall, 2016: 108). V roce 1946 se američtí představitelé rozhodli, že nejlepší krokem v posílení bezpečnosti Grónska, bude celý tento ostrov odkoupit, s čímž dánská vláda nesouhlasila. Otázka Grónska byla ovšem využita i k nátlaku USA na vstup Dánska do NATO. Dánsko se pak opravdu stalo jeho zakládajícím členem a obrana ostrova byla rázem záležitostí celé aliance. Roku 1951 došlo k obnovení deset let staré americko-dánské dohody o obraně (Petersen, 2013: 298–299). Americká vláda viděla Grónsko zejména jako základnu pro útok na ruská města, vojenské komplexy a průmyslová centra. Postupná militarizace oblasti vedla na Aljašce i v Grónsku ke kontroverzním jednáním s domorodým obyvatelstvem, jelikož narušovala jejich přirozený prostor i místní ekosystém (Dodds a Nuttall, 2016: 108). Práce na zprovoznění systému včasného varování pak USA s Kanadou dokončily v roce 1982 spuštěním *NORAD* (*Nord American Aerospace Defence Command*) (Osherenko a Young, 2005: 42).

Obavy aliančních států odrážely reálný vývoj na severním ruském pobřeží, kde se od počátku 50. let přesouvala klíčová sovětská jaderná technika a infrastruktura (Hough, 2013: 97). Severní flotila na poloostrově Kola se sídlem v *Severomorsku* se postupně vypracovala na nejsilnější útvar ruského námořnictva s velkým podílem ledoborců a jaderných ponorek (Laruelle, 2014: 119–120). Arktida fungovala také jako testovací pole sovětského jaderného programu. Mezi lety 1955 až 1970 bylo v ruské části Arktidy a Sibíře uskutečněno na 130 jaderných testů, jež vedly k radioaktivnímu zamoření některých zdejších oblastí. Na severním ostrově Nové Země se v roce 1961 odehrál i doposud největší jaderný výbuch v dějinách. Svržení bomby Car vyprodukovalo energii ekvivalentní asi čtyřem tisícům bomb z Hirošimy (1945) (Hough, 2013: 57–58). Od konce 70. let narostl objem lodní dopravy i na části NEP mezi Murmanskem a jenisejským přístavem Dudinkou (Chřastánský a Jenne, 2010). Námořní spojení mezi Evropou a asijskými přístavy, jak o něm uvažujeme v dnešní době klimatických změn, bylo ještě nerealizovatelné. Spojení s Pacifickou flotilou se základnami ve Vladivostoku a Petropavlovsku mohly ovšem již za studené války udržovat sovětské ponorky. Jak již bylo řečeno, Američané neměli arktické základny ani zdaleka srovnatelné s těmi v Severomorsku, Murmanskem či Polárném. Ponorky amerického námořnictva zde musely vyrážet ze základen ve Washingtonu, Bangoru (Maine) či západního pobřeží USA (Osherenko a Young, 2005: 42). Svou silu ovšem dokázaly demonstrovat i v prostoru kontrolovaném Sověty jako NEP a pobřeží Vladivostoku. Nalezli bychom zde v podstatě i analogii ruské „vlajkové expedice“ (viz níže) na severním pólu z roku 2007. Americká ponorka *USS Nautilus* se totiž v roce 1958 stala vůbec prvním plavidlem, které tohoto geografického bodu dosáhlo (Laruelle, 2014: 97). Nepochybně i zde šlo zejména o manifestaci mocenského postavení.

Závody ve zbrojení se staly symbolem studené války, konfliktní potenciál sporu se přeléval na území Arktidy po celou jeho dobu. Vojsko-strategický význam oblasti se snížil až po jeho skončení. Už s koncem války se ovšem v Arktidě udály dvě významné události, které šly ruku v ruce s uvolňujícím se napětím ve světě. Nejprve se v říjnu 1986 sešli v Reykjavíku nejvyšší ústavní činitelé USA a SSSR, Ronald Reagan a Michail Gorbačov, aby diskutovali o snížení počtu jaderných zbraní obou států (Encyclopædia Britannica) Předzvěstí nové éry se pak stal Gorbačovův projev v Murmanskem z října roku 1987 při příležitosti udělování státních vyznamenání⁷. Slova ruského lídra pozitivně poznamenala celou tehdejší geopolitickou situaci a pro novodobé arktické vztahy znamenala doslova revoluci, neboť vyzývala mezinárodní společenství ke spolupráci v tomto regionu (Åtland, 2008) Z citlivé strategické militarizované oblasti se měla stát „zóna míru“ sloužící jako příklad ostatnímu světu. Kristian Åtland, jež podrobně analyzuje důsledky projevu, shledává jeho odezvu zejména v rozvinutí nevojenské (*soft powers*) spolupráce v regionu, která vystihuje již poslední dekádu 20. století. Hned první z šesti Gorbačovových požadavků hovoří o bezjaderné Arktidě, jež má být SSSR sám garantem (Gorbachev, 1987). Vojenské kooperace v regionu se ale rozvíjela se vši opatrností a spolupráce se dotkla zejména bodů, které nepředstavují takové ohrožení pro národní bezpečnost. Zaměřila

⁷ Plné znění projevu viz Gorbachev 1987

se na přírodní zdroje, vědecký výzkum, ochranu přírody, domorodé obyvatel či námořní trasy, což v konečném důsledku pozitivně ovlivnilo i bezpečnost v celém cirkumpolárním regionu (Åtland, 2008).

Na rozhraní studené války se na jednání stůl dostala také společná námořní hranice USA a SSSR, která právě arktickým regionem, Čukotským a Beringovým mořem, prochází. Její původní vymezení se váže na dohodu o koupi Aljašky z roku 1867. Dle mezinárodního námořního práva rozšířily oba státy v roce 1977 své výlučné ekonomické zóny (EEZ – Exclusive economic zone) na 200 námořních mil a o společných hranicích musely vést opětovná jednání (Kaczynski, 2007). V kontextu smířování obou táborů se 1. července 1990 přistoupilo k podepsání nové dohody (*Agreement with the Union of Soviet Socialist Republics on the maritime boundary 1990*). Stanovení hranice na tzv. *Bakerově-Ševardnadzeově*⁸ linii bylo kompromisem mezi sektorovou metodou a principem ekvidistance⁹ (Laurette, 2014: 102). Smlouva vymezuje na hranici také dvě speciální oblasti (západní a východní), které nespádají pod jurisdikci žádného státu a jsou tedy součástí mezinárodních vod (Bush, 1990). Dohoda byla přívětivější k USA, které ji krátce na to ratifikovaly. Sovětský svaz tak kvůli svému rozpadu nestihl učinit a dohodu dodnes neratifikovalo ani Rusko. Důvodem jsou převládající názory, že dohoda poškozuje ruské zájmy v oblasti rybolovu i potenciálních zásob ropy a zemního plynu. Požadovalo proto po americké straně kompenzaci v podobě přístupu do její EEZ. V samotné zóně jsou i za stávajících okolností občas přistiženi ruští rybáři, což vyvolává konflikty s americkou pobřežní stráží. USA ovšem všechny požadavky odmítá a na stanovisku dohody trvá. Na jejich stranu se přiklání i mezinárodní právo (Kaczynski, 2007) „*Rusko nemůže dohodu z roku 1990 legálně podlamovat, aby ovšem vešla v platnost, je potřeba ji ratifikovat*“ (Laurette, 2014: 104). Přestože nevyvolává velké napětí, spor o americko-ruskou hranici stále trvá. Možným řešením je přistoupit na zmíněné kompenzace. Nabízí se také sporné části oceánu prohlásit národním parkem (Laurette, 2014: 104) a zabránit tak jejich ekonomickému využití jednou i druhou stranou.

3 VZTAHY RUSKA A USA V ARKTIDĚ V KONTEXTU NOVODOBÝCH GLOBÁLNÍCH ZMĚN

Geopolitické vnímání Arktidy doznalo po studené válce zásadní obměny. Namísto tvrdého lpění na její strategické důležitosti se zde začala prosazovat témata nadnárodní spolupráce, ochrany ekosystému či tradic domorodé populace (Heininen, 2014). Arktida se stala testovací oblastí nejen nového směřování ruské zahraniční politiky, ale i organizačních forem širšího mezinárodního společenství. Jedním z prvních významných kroků mezinárodní spolupráce po studené válce byla *Deklarace o ochraně životního prostředí Arktidy* (AEPS), kterou v roce 1991 podepsalo

⁸ Podle amerického ministra zahraničních věcí *Jamese Bakera* a sovětského ministra zahraničí *Eduarda Ševardnadze*.

⁹ Námořní hranice sousedních států prochází střední linií, jejíž každý bod je stejně vzdálen nejbližším bodům od její základní čáry, resp. pobřežní linie (UNCLOS, 1982: čl. 15).

všech osm pozdějších členů Arktické rady (*Arctic Council*), a stala se tak jejím základem (Young, 2005: 9). Právě vznik Rady na konferenci v Ottawě v září 1996 je dodnes největším úspěchem severské cirkumpolární spolupráce. Od 90. let zde vznikla celá řada dalších uskupení. Za všechny zmiňme např. Severské fórum (*Northern Forum*, 1991), Mezinárodní arktický vědecký výbor (IASC – *International Arctic Science Committee*, 1990), či Arktickou univerzitu (*University of the Arctic*, 2001). V roce 1993 vzniklo regionální mezivládní fórum Barentsova evropsko-arktická rada (BEAC – *Barents Euro-Arctic Council*) složená ze zástupců Ruska, Norska, Švédska a Finska. Stálíci představuje Severská rada (*Nordic Council*), na jejíž jednáních se již od roku 1952 scházejí zástupci Norska, Švédska, Finska, Dánska, Islandu a jejich autonomních území Grónska, Faerských ostrovů a Aland.

Arktida je vázána rovněž dalšími mezinárodními smlouvami, mnohostrannými i bilaterálními. Většina z nich se vztahuje k ochraně životního prostředí, územním nárokům států, plavebnímu řádu, rybolovu či postavení původního obyvatelstva. Celý region nemá jednotný smluvní základ a neexistuje zde tedy ekvivalent Antarktické smlouvy z roku 1959, z níž vychází Antarktický smluvní systém (Dodds a Nuttall, 2016). Důvodem nejsou jen značné geografické odlišnosti obou polárních oblastí, ale i fakt, že zásoby ropy a zemního plynu byly v Antarktidě objeveny až v 80. letech. *Arktický režim* můžeme tedy vymezit jako soubor mezinárodních režimů, jenž je postaven na zmíněných smlouvách a méně formálních dohodách regulujících problémové oblasti (Trávníčková et al., 2010: 7–8).

Konfliktní potenciál regionu je vázán výhradně na mořské oblasti¹⁰. Nejpoužívanějším právním dokumentem při řešení sporných otázek (územní nároky jednotlivých států, využití vod pro plavbu atd.) v Arktidě je tak Úmluva OSN o mořském právu¹¹ (UNCLOS – *United Nations Convention on the Law of the Sea*). Konkrétně její článek č. 76, který řeší nároky na rozšíření kontinentálního šelfu za hranici národní jurisdikce¹². Pro prosazení nároků nad rámec své jurisdikce (nad hranici 200 NM od základní čáry) se státy obracejí na Komisi pro vymezení kontinentálního šelfu (CLCS – *Commission on the Limits of the Continental Shelf*).

2.1 Arktický režim a jeho užití v praxi

Jako vůbec první se na CLCS obrátilo v roce 2001 Rusko (United Nations, 2018). To mj. tvrdí, že Lomonosovův oceánský hřbet, táhnoucí se v délce 2000 km napříč SLO, je pokračováním sibiřského kontinentálního šelfu. Naopak Kanada (požadavek z roku 2013) i Dánsko (požadavky z let 2013 a 2014) prohlašují, že jde o rozšíření severoamerického kontinentu (Gulas et al., 2016: 53). Svě postoje k arktickému území vyjádřilo už v roce 2006 také Norsko (United Nations, 2018). Důsledkem těchto prohlášení dochází při námořních hranicích arktických států k překryvům jejich teritoriálních požadavků. Jeden z těchto sporů se podařilo vyřešit

¹⁰ Jediný pevninský teritoriální spor v Arktidě je ten mezi Kanadou a Dánskem o skalnatý Hansův ostrov (MacDonald, 2015: 23).

¹¹ Úmluva byla podepsána v roce 1982 v *Montego Bay* na Jamajce a ratifikována v roce 1994.

¹² Pegna (2013: 190–191) se domnívá, že Arktida by měla být z tohoto článku zcela vyjmuta, neboť dokonale nereflexuje zdejší unikátní podmínky. Za vhodný a dostatečně zodpovědný orgán řešící podobné spory pokládá Arktickou radu.

v roce 2010, kdy Rusko dospělo s Norskem k dohodě o vedení námořní hranice v Barentsově moři (Brekke, 2014: 43).

Podstatným faktorem v prosazování arktických teritoriálních nároků je snaha o kontrolu námořních tras (Pegna, 2013: 190). Ruským cílem je kontrolovat NEP. Pod svou jurisdikcí by trasu zpřístupnilo mezinárodnímu společenství, z čehož by mohlo finančně profitovat (poplatky za průjezd, poskytnutí námořní techniky). Stejný záměr vyjadřuje Kanada vůči Severozápadní cestě (NWP – *Northwest Passage*) vedoucí napříč kanadskými arktickými ostrovy a podél břehů Aljašky. Kanada považuje větší část cesty za součást svých teritoriálních vod. Tímto krokem se cítí být ohroženy USA pokládající trasu za mezinárodní, a tedy s právem na svobodnou plavbu (Brosnan, Leschine a Miles, 2011: 187). Obě země navíc vedou spor o stanovení hranice v Beaufortově moři při pobřeží Aljašky a kanadského teritoria Yukon. Kanada se odvolává na smlouvu z roku 1825, kdy byla oblast ještě rozdělena mezi Velkou Británii a Rusko (Brekke, 2014: 43). Prozatímním řešením ve sporné oblasti je moratorium na těžbu ropy, zemního plynu i rybolov (Brosnan, Leschine a Miles, 2011: 187).

Roku 2008 se sešli zástupci pěti arktických pobřežních států v Grónsku, aby potvrdili svůj záměr řídit se zásadami mořského práva. Výstupné stanovisko jednání je známé jako *Ilulissatská deklarace*¹³ (Howard, 2009). Problémovým je ale odkaz deklarace k mořskému právu, jimž se rozumí mezinárodní obyčejové právo všech států. O UNCLOS se státy opřít nemohly, jelikož USA nejsou, jako jeden z mála států, jejím signatářem (Dodds, 2010: 303–304). Dodnes se tak nestalo díky skupině amerických izolacionistických senátorů, kteří ratifikaci UNCLOS kontinuálně blokují. Vedou je k tomu obavy ze ztráty suverenity USA, jež by se tak vystavovala odpovědnosti Mezinárodního soudu pro námořní právo (ITLOS – *The International Tribunal for the Law of the Sea*) (Hough, 2013: 26).

USA tak zůstávají jedinou pobřežní arktickou zemí, která své teritoriální nároky k území za severním polárním kruhem oficiálně nevyjádřila. Mnozí odborníci přitom poukazují, že přistoupením k úmluvě by USA efektivněji bránily své ekonomické i teritoriální zájmy a legitimizovaly by postup svých sil v Arktidě i celém světě (Pegna, 2013: 187). Přestože nejsou součástí úmluvy, k požadavkům Ruska k CLCS se vyjádřily alespoň ve vědecké rovině. Tvrdí, že ruské nároky nejsou podloženy dostatečným množstvím objektivních argumentů. Lomonosovův hřbet bychom bez nich mohli považovat za čistě oceánský a další dva nárokové hřbety (Alfa a Mendělejev) za pouhé produkty vulkanismu (Laruelle, 2014: 100). Svým způsobem dala komise USA za pravdu a ve svém doporučení požadovala po Rusku dodatečné informace. Částečně revidované návrhy pak podalo Rusko v letech 2013 a 2015 (United Nations, 2018). Každý ze signatářů UNCLOS má na vyřknutí svých požadavků k CLCS desetiletý časový limit (Durnham University, 2009). V den přistoupení k dohodě by začal ubíhat i USA, která má tak na promýšlení potenciálních požadavků dostatečné množství času.

¹³ Název dle třetího největšího grónského města Ilulissatu, kde by deklarace podepsána.

2.2 Novodobý nárůst napětí v oblasti Arktidy a jeho příčiny

Provázanost vzrůstajících lidských aktivit a změn klimatu se v Arktidě projevuje více než kdekoli jinde na světě a stále častěji tak přitahuje zraky vědců i širší veřejnosti. Dynamiku zdejších změn dokonale vystihuje Borgerson (2008: 16), který říká: „*Pokud je Arktida barometrem, kterým měříme zdraví Země, pak tyto symptomy poukazují na skutečně velmi nemocnou planetu.*“ Tající ledy odkrývají potenciální námořní trasy (NEP, NWP, či dokonce cesta napříč SLO), jejichž pravidelné využívání by vedlo k značným finančním i časovým úsporám lodní nákladní dopravy. Odhalují také zásoby nerostných surovin, přičemž obě skutečnosti silně kontrastují s tím, jak unikátní ekosystém Arktida představuje. V roce 2008 zveřejnila *Geologická služba USA* (USGS – *United States Geological Survey*) výzkum, který dokládá, že oblast Arktidy skýtá přibližně 13 % neobjevených světových zásob ropy a 30 % neobjevených světových zásob zemního plynu. Zpráva uvádí, že se většina neobjevených zdrojů nalézá mimo pevninu (až 84 %), nejčastěji v diskutovaných kontinentálních šelfech. Je ovšem nutno dodat, že uvedená území jsou již z velké části v nesporné jurisdikci některého z pěti pobřežních států Arktidy (Dodds, 2010; USGS, 2008).

Těžba ropy a zemního plynu, jež představuje hlavní ekonomický potenciál regionu, probíhá za polárním kruhem již od 70. let 20. století. USA svou těžbu koncentrují do severoaljašského zálivu *Prudhoe Bay* v samosprávné čtvrti *North Slope*. Z důvodu jejího relativního poklesu zařadila Americká Energetická informační správa (EIA) *Prudhoe Bay* v objemu produkce ropy (2015) v USA na třetí místo (za dvě ropná ložiska v Texasu) (US Energy Information Administration, 2015). Přesto bývá Aljaška někdy přirovnávána k Venezuele Spojených států. Zhruba 80 % příjmů aljašské státní kasy totiž tvoří daně z těžby ropy, zemního plynu a příjmy z licenčních poplatků (National Geographic, 2017).

Závislost Ruska na jeho arktických nerostných surovinách je ještě nesrovnatelně vyšší. Území za severním polárním kruhem generuje celých 20 % ruského HDP a zajišťuje 22 % ruského exportu (Medveděv, 2008b). Nalézá se zde celých 95 % ruských zásob zemního plynu a 75 % zásob ropy (Laruelle, 2014: 135). Vysoké zastoupení mají i další nerosty; nikl (85 %), wolfram (50 %), cín (75 %), zlato (40 %), stříbro (90 %) nebo diamanty (99 %) (Foxall, 2014: 94). Státní podnik *Gazprom* těží ropy už i z kontinentálního šelfu, když v roce 2013 otevřel speciálně navrženou ropnou plošinu v Pečorském moři (*Gazprom Neft*).

Z výše zmíněných důvodů můžeme pozorovat pozvolný nárůst napětí v Arktidě. Za hranicemi národní jurisdikce pobřežní států jsou navíc stále značné plochy nerozděleného území. Záležitostí prestiže je pak vlastnictví samotného severního pólu. V nastalé situaci se iniciativy chopilo Rusko. V srpnu 2007 umístila ruská miniponorka (expedice *Arktika*) na dno severního pólu titanovou národní vlajku (Dodds, 2010; Hough, 2013; Dodds a Nuttall, 2016)¹⁴. Kanadský ministr zahraničí Peter MacKay odsoudil akci slovy: „*Nejsme v 15. století. Nemůžete chodit po světě, zapichovat vlajky a prohlašovat „My si nárokujeme toto území.“*“ (BBC, 2008). Ruský

¹⁴ Expedici vedl ruský vědec, spisovatele a politik *Artur Čilingarov*. Za její uskutečnění byl oceněn z rukou prezidenta Vladimíra Putina, který jej honoroval hrdinou Ruské federace (Hough, 2013: 18).

zahraniční ministr Sergej Lavrov reagoval, že Rusko jen činí, co dělali i mnozí jiní objevitelé. Právníci zabývající se mezinárodním právem tento počín zlehčovali (Dodds, 2010), jelikož výslovně nenárokoval severní pól jakožto ruské teritorium. V ústředích arktických států ovšem vyvolal vlnu nevole (Steinberg, 2014) Expedice byla jen dokladem probíhajících změn a pomocí strategických dokumentů následně vyjádřily svůj vztah k regionu všechny arktické i některé nearktické státy (např. Čína a Jižní Korea) či EU.

Jako první tak učinilo Rusko, jež odvíjí svou aktivitu v regionu od dokumentu *Základy státní politiky Ruské federace v Arktidě na období do roku 2020 a ve vzdálenějším výhledu (Osnovy gosudarstvennoj politiki Rossijskoj Federacii v Arktike na period do 2020 goda i dalnějšuju perspektivu)*, který schválil v roce 2008 prezident Dmitrij Medveděv. V roce 2013 jej doplnila a aktualizovala Vladimírem Putinem přijatá *Strategie pro rozvoj Arktické zóny Ruské federace a národní bezpečnosti do roku 2020 (The Strategy for the development of the Arctic zone of the Russian Federation and national security up to 2020)*. Oproti přechodí strategii je rozsáhlejší a detailnější. Vzhledem k jejímu zaměření na ruskou arktickou zónu jde ovšem spíše o nástroj domácí politiky. Cíle původní strategie by měly být postupně realizovány ve třech etapách. Poslední z nich je plánována na léta 2016 – 2020, kdy by mělo dojít k transformaci ruské části Arktidy v hlavní zdrojovou základnu země. V konečném důsledku má strategie zajistit udržení role Ruské federace, jakožto vedoucí arktické mocnosti.

Vydání Arktické strategie USA v roce 2009 bylo jedním z posledních rozhodnutí prezidenta George W. Bushe v úřadu (Hough, 2013: 26). Strategie je známá pod zkratkou NSDP-66 (*National Security Presidential Directive 66*) a tvoří základ americké arktické politiky. Byla široce adoptována i administrativou Baracka Obamy (Steinberg, 2014: 115), který jí ovšem v roce 2013 nahradil dokumentem *Národní strategie pro region Arktidy (National Strategy for the Arctic Region)*. Novější strategie ještě více apeluje na globální změny, kterým bude USA v této oblasti čelit. Ve svých třech hlavních bodech nabádá k pokrokům v oblasti bezpečnostních zájmů, zodpovědné správy Arktického regionu a posílení mezinárodní spolupráce. Shodně s předchozí strategií apeluje na americkou vládu, aby přistoupila k ratifikaci UNCLOS.

2.3 Vliv Ruska a USA na současnou bezpečnostní situaci v Arktidě

Hrozba nasazení vojenských prostředků k hájení politických zájmů hrála v Arktidě prim převážnou část 20. století. S koncem studené války se bezpečnost regionu zásadně zvýšila. Dnes může jisté bezpečnostní riziko představovat skutečnost, že v Arktidě zatím zcela schází platforma k diskusi bezpečnostní situace a s ní spojené otázky militarizace oblasti¹⁵, kterou neumožňuje, ale naopak výslovně zakazuje i Arktická rada (Heininen, 2014: 249; Laruelle, 2014: 113). Rozšíření jejich pravomocí by uvítalo Rusko. Zatímco Spojené státy oponují návrhům, aby Rada přijímala právně závazná rozhodnutí. Bezpečnost regionu se snaží posilovat zvyšováním pří-

¹⁵ Na rozdíl od Antarktidy, která je vázána Antarktickou smlouvou (1959) zaručujícími mírové využití oblasti.

tomností sil NATO (Heininen, Sergunin a Yarovoy, 2014: 24). Právě jeho rozšiřování směrem k ruským hranicím představuje v ruské bezpečnostní strategii jednu z nejvýznamnějších hrozeb (Putin, 2015). V Arktidě Rusko hraničí s aliančními zeměmi Norskem a USA. Stále blíže k NATO ovšem mají i Švédsko a Finsko, jejichž přistoupení by bezpečnostní situaci v Arktidě vyostřilo (Pezard et al., 2017: 50–57). Dle zprávy zpracované finskou vládou by členství Finska v alianci vedlo k vleklé krizi s jeho východním sousedem. Ohrozit by je mohlo už samotné členství Švédska, neboť by tak Finsko ponechalo jediným nečlenským státem NATO v severní Evropě (Reuters, 2016). Veřejné mínění v obou zemích se doposud přiklání k zachování neutrality. Působnost NATO v Arktidě je dnes limitována zejména protichůdnými názory jeho členských států k tomuto regionu¹⁶. Jednotné stanovisko aliance nepřichází ani v době novodobých geopolitických změn. „Zatímco Ukrajinská krize nepřinesla do Arktidy nové zájmy NATO, zvýšila tlak mezi Ruskem a jeho arktickými partnery – zejména těmi s přístupem k Baltskému moři“ (Pezard et al., 2017: 55)¹⁷.

Během posledních deseti let navýšily své vojenské kapacity za severním polárním kruhem všechny arktické státy. Role lídra v remilitarizaci se chopilo Rusko, které tak jedná v souladu s nařízeními V. Putina směřujícími k modernizaci vojenských sil země (Laruelle, 2014). Značným příjemcem investic je samozřejmě i největší z pěti ruských flotil – Severní flotila. Ta střeží největší část jaderného arzenálu země a zahrnuje na 30 jaderných ponorek, 17 křižníků s vlnkovou lodí flotily křižníkem *Petrem Velikým* či největší flotilu ledoborců na světě (Padrtová, 2014: 5). V roce 2017 oznámila ruská vláda dokončení většiny prací na znovuootevření arktických základen, přístavů či přístávacích drah, jež v mnoha případech nebyly využívány od dob konce studené války (Busch, 2017). Nově otevřeny byly letecké základny v Zemi Františka Josefa, Severní Zemi, Wrangelově ostrově, Nové Zemi a ostrově Kotělnyj (Novosibiřské ostrovy). Modernizaci prošel i přístav a letiště na Šmidtově mysu (Micallef, 2017). Ruskou pýchou vojenského rozmachu na Dálném severu je základna *Arktický trojlístek* na ostrově Alexandřina země (Země Františka Josefa). Základna ve tvaru trojčipé hvězdy vyvedená v národních barvách pojme na 150 vojáků a je tak vůbec největší stavbou postavenou za 80. rovnoběžkou (The Independent Barents Observer, 2017). Arktickou velmoc činí z Ruska také nedostupný počet více než 40 ledoborců (některé jsou spravovány soukromými subjekty), z nichž šest využívá jaderný pohon (Reuters, 2017a; USCG Office of Waterways and Ocean Policy, 2017). Provozovatelem této jediné flotily jaderných ledoborců na světě je ruská státní společnost *Rosatomflot*. Spolu s dalšími 12 dieselovými ledoborci tak zajišťuje dopravu přes NEP (Padrtová, 2014: 5). V roce 2017 byl v petrohradských loděnicích na vodu zpuštěn doposud nejvýkonnější jaderný ledoborec *Arktika*, který zmiňovanou flotilu brzy doplní (TASS, 2017). Největším aktivním ledoborcem světa zůstane do té doby ruský ledoborec *50 let Pobedy* (50 let vítězství), poháněný dvěma jadernými reaktory. Mnoho ruských ledoborců bylo vyrobeno ještě za dob Sovětského svazu (viz United States Coast Guard, 2017) a lze očekávat,

¹⁶ Norsko se přiklání k většímu zapojení NATO do regionu, zatímco Dánsko či Kanada zůstávají zdrženlivější.

¹⁷ V oblasti Baltského moře dochází k pravidelnému narušování vzdušného prostoru jeho pobřežních států ze strany Ruska, stejně jako výskytu ruských ponorek.

že dokud je nenahradí nové, jejich počet bude klesat (Padtrová, 2014: 6). V květnu 2018 pak doplul z Petrohradu do Murmansku první plovoucí jaderný blok na světě (*Akademik Lomonosov*). Po naložení paliva bude tato mobilní elektrárna pokračovat až do východosibiřského přístavu *Pevek*, kde bude mj. využívána (plánovaný počátek provozu od června 2019) k těžbě ropy a zemního plynu (The Independent Barents Observer, 2018).

Modernizace techniky jde ruku v ruce s vytvářením specializovaných vojenských sil. Vojáci operující na Dálném severu jsou od roku 2014 organizováni do vzniklého *Spojeného severního strategického velitelství (Ob'jedinjonnoje strategičeskoje komandovanije Severnyj flot)* nově rozšířeného na dvě brigády (South Front, 2016). Podle mnohých expertů nemá Moskva pro tak mohutnou militarizaci opodstatnění, jelikož postup USA či Kanady v regionu nepředstavuje závažnou bezpečnostní hrozbu. Jako hrozby národní bezpečnosti jsou prezentovány zejména domácímu publiku a dodávají tak ruskému postupu na legitimitě (Padtrová, 2014). Především z finančních důvodů ovšem zůstanou mnohé plány načrtnuté v ruské arktické strategii nerealizovány (Padtrová, 2014; 7; Pegna, 2013).

V bezpečnostní politice Spojených států hraje Arktida o poznání menší roli. Obrana regionu nespadá pod jednotné velení, ale svou zodpovědností se o ně dělí Evropské (USEUCOM), Severní (USNORTHCOM) a Pacifické (USPACOM) velitelství. Pod posledně jmenované spadá velitelství Aljašské (ALCOM) spravující celý stát Aljaška. Jeho kádry čítají na 16 tisíc aktivních a čtyři tisíce záložních vojáků. Důležitou složku vzdušné obrany představuje dříve zmiňovaný systém včasného varování NORAD. Nejvýznamnějšími aljašskými vojenskými základnami jsou letecké základny *Eilson* v blízkosti města Fairbanks a základna *Elmendorf* u Anchorage. Jejich síť doplňuje např. námořní základna na ostrově Kodiak. Vůbec nejsevernější a zároveň jedinou americkou základnou za severním polárním kruhem zůstává letecká základna v grónském Thule (Wezeman, 2016: 17–21). Americké jednotky se nově vracejí i na v roce 2006 uzavřenou základnu v Keřlavíku na Islandu. Důvodem jsou obavy ostrovního státu z pohybu ruských ponorek ve vodách severního Atlantiku. Jejich přítomnost je vyšší než kdykoli dříve od dob studené války (The Independent Barents Observer, 2016). V oblasti SLO je schopna operovat i většina z přibližného počtu 51 amerických jaderných ponorek. Ze západního a východního pobřeží USA či Havaje a Guamu už dnes pravidelně vyrážejí pod arktický led (Wezeman, 2016: 20).

Značnou komplikací představuje pro USA otázka mobility jeho námořních plavidel ve ztížených polárních podmínkách. V současné době disponují jen třemi ledoborci. Navíc byl jeden z nich (*Polar Sea*) v roce 2011 postaven mimo provoz. Zbývající dva ledoborce slouží k čistě výzkumným účelům USGS. Ledoborec *Polar Star* přitom vyplul z doků již v roce 1976. Přes jeho modernizaci se počátek provozu nejnovějšího amerického ledoborce *Healy* datuje až do roku 2000 (Wezeman, 2016: 20–21; Borgenson, 2013). V roce 2016 schválil senát do armádního rozpočtu téměř 1 mld. dolarů na stavbu ledoborce nového, jehož uvedení do provozu se však očekává nejdříve v horizontu deseti let (Wezeman, 2016: 21; O'Rourke et al., 2018). Obrana hranic či navazování mezinárodní spolupráce ve vodách SLO s sebou může

do té doby přinášet jisté komplikace. Vzniklou mezeru se bude pobřežní stráž snažit pokrýt leteckou dopravou (Pegna, 2013: 189–190).

Bezpečnostní situace v regionu má samozřejmě podstatný ekonomický rozměr. Bude-li se k nabízenému bohatství přistupovat zodpovědně, může znamenat velký hospodářský přínos pro celý region i jeho obyvatelé. SLO je v podstatě křížovatkou nejproduktivnějších světových ekonomik. Jde o rozvíjící se centrum průmyslu i obchodu a někteří autoři (např. Dodds, 2010; Borgerson, 2013) jej dokonce přirovnávají ke Středomoří. Všechny přítomné státy, s výjimkou Ruska, mají také předvídatelný zákonodárný systém, který se snaží posilovat mírovou spolupráci. Koopepace ekonomická je v současnosti zatížena o sankce uvalené na Moskvu (ze strany USA a EU) po anexi Krymu. Jejich negativní důsledky můžeme vystopovat i v Arktidě. V mnoha těžebních projektech je Rusko finančně a technologicky závislé na západních společnostech (Pegna, 2013: 189). Ilustrativním příkladem je dohoda ruské státní ropné společnosti *Rosněft'* s americkou *Exxon-Mobil* o průzkumu a těžbě ropných nalezišť v Karském moři (2012) (Heininen, Sergunin a Yarovoy, 2014: 24). Exxon byl v roce 2014 nucen všechny operace v ruské Arktidě ukončit, a výjimku od americké vlády si nevyjednal ani opakovanými žádostmi v letech 2015–2017. Sám případ má demonstrovat neústupnost v prosazování amerických sankcí vůči Rusku a to i s ohledem na skutečnost, že generální ředitel Exxonu Rex Tillerson stanul v době projednávání žádostí na pozici ministra zahraničí USA (2017–2018) (Reuters, 2017b). Dosah těžařského průmyslu na politické špičky země tedy není jen záležitostí Ruska, kde se ovšem snoubí s postupujícím znárodněním¹⁸. Známým je příběh bývalého ruského prezidenta Dmitrije Medveděva, který před svým zvolením zastával funkci předsedy správní rady *Gazpromu* (Kasparov, 2015).

4 ZÁVĚR: SPOLUPRÁCE ČI NOVÁ STUDENÁ VÁLKA?

Po opětovném zvolení Vladimíra Putina ruským prezidentem nelze v dohledné době očekávat výraznou změnu směřování ruské arktické politiky. Sám Putin se dnes vůči Arktidě vyjadřuje umírněně a Ukrajina či Sýrie jsou v rétorice Kremlu značně citlivější témata. Další významné posilování vojenské kapacity za polárním kruhem by bylo pro Rusko velmi nákladné, neboť nemá dostatečný rozpočet na militarizaci všech svých hranic (Byers, in: *Eye on the Arctic*, 2018). Po sovětské ztrátě východní Evropy a centrální Asie, vzrostl zejména ekonomický potenciál Arktidy (Padrtová, 2014: 2). Především z těchto důvodů je hlavním úsilím Ruska *udržet si* v Arktidě vedoucí postavení (Medveděv, 2008a). Při snaze o zachování *status quo* tedy můžeme Rusko považovat za statutární mocnost. V globálním měřítku je ovšem alespoň dle USA nově označováno jako revizionistický stát (stejně jako Čína). Národní bezpečnostní strategie (*National Security Strategy of the USA 2017*) Trumpovy administrativy obviňuje Rusko ze snahy narušit bezpečnost a prosperitu USA a podkopat legitimitu demokracií po celém světě. Z pohledu využití síly v regionu Arktidy má Rusko navrch ve všech hlavních zdrojích tzv. *hard power*. Disponuje

¹⁸ Státní podniky zde kontrolují už asi 80 % zdrojů ropy a zemního plynu (Laruelle, 2014: 148).

největší rozlohou, nejvyšším počtem obyvatel, nejbohatšími nalezišti přírodních zdrojů i největší vojenskou silou. Rozsáhlejší konfliktem v oblasti by ale riskovalo ztrátu své ekonomické základny, a proto lze očekávat, že bude i nadále využívat diplomatických možností (*soft power*) arktického režimu a jeho organizací.

Stejný postup budou s největší jistotou praktikovat i USA. Celosvětová angažovanost Washingtonu, jehož zraky se dnes upírají zejména k Blízkému východu či Korejskému poloostrovu, odsouvá arktický region na druhou kolej. Svou roli sehrává i fakt, že teritorium Aljašky je od vlastních států odděleno kanadskou Britskou Kolumbií, zatímco ruský imperialismus umožnil kontinuální správu celého Dálného severu. Prezident Barack Obama se snažil mezery, které zde jeho předchůdci nepochybně zanechali, zaplnit. Zodpovědná politika k regionu vycházela z jeho obav z klimatických změn. Naproti tomu jeho nástupce Donald Trump oznámil odstoupení (červen 2017) od Pařížské dohody o změně klimatu (*Paris Agreement on climate change*) (Time, 2017). K ochraně životního prostředí se staví odmítavě a není ani příznivcem vědy, jež jsou pilíři mezinárodní arktické spolupráce (Plouffe, 2017: 18–19). Přes schválené investice do výstavby ledoborce nelze očekávat, že během Trumpovy éry dojde k výraznému posunu směřování americké arktické politiky, a tedy ani dohnání ruského náskoku. Z výše uvedeného je jasné, že USA vystupuje v regionu jako statutární mocnost.

V době, kdy se státy NATO snaží zjistit, zda anexe Krymu byla jen ojedinělou akcí, či novým prvkem ruské zahraniční politiky, je znatelná i větší vojenská aktivita všech států „arktické osmičky“. Za polárním kruhem pořádají pravidelná vojenská cvičení a často tak činí ve vzájemné odezvě (NATO vs. Rusko). Dalo by se říci, že všechny státy zastávají vůči Arktidě něco jako „ekonomický pragmatismus“. Na Ukrajině či v Sýrii dochází k střetu Ruska se Západem, když vyzbrojují zneprátené strany. V Arktidě by ale svou blízkostí riskovaly jedině přímý vojenský střet. Takový scénář lze prozatím vyloučit, jelikož současné teritoriální spory v regionu nejsou destabilizující. Jak shrnuje Heininen (2014), změny v Arktidě budou tak rychlé, jak rychlá bude tamní klimatická změna. Klima má v těchto podmínkách vážnou bezpečnostní dimenzi a může rozpoutat geopolitické i geoekonomické změny.

Do konce studené války byla Arktida zakonzervována v mantinelech klasické (realistické) geopolitiky, v jejichž očích byla pouhým vojenským prostorem a bohatým nalezištěm nerostných surovin (Heininen, 2014). Dnes musí být arktické státy připraveny čelit globálním výzvám i na této regionální úrovni. Přes jisté podobnosti s dobou studené války (remilitarizace oblastí, důsledné prosazování národních zájmů) se trend poválečné cirkumpolární kooperace nezdá být zásadně narušen. Arktida zajisté není tak klidným místem, jakým bývala v 90. letech minulého století. Mluvit o nové studené válce za severním polárním kruhem je však značně nadsazeným tvrzením. Při klesajících cenách fosilních paliv nelze očekávat ani ekonomické závody o vršek naší planety. Minulost prokázala, že vztahy USA a Ruska v regionu se budou odvíjet zejména od dění na domácí politické scéně a všeobecné nálady mezi oběma státy. Lze předpokládat, že region bude hrát stále důležitější roli v rétorice politiky obou velmocí. Mnohonásobně větší potenciál jejich konfrontace ale dříve v jiných regionech, zejména na Blízkém východě.

Literatura

- ÅTLAND, K. 2008. Mikhail Gorbachev, the Murmansk Initiative, and the Desecuritization of Interstate Relations in the Arctic. *Cooperation and Conflict*, 43, 3, 289-311.
- Barents-Euro-Arctic-Council. Nedatováno. *Cooperation in the Barents Euro-Arctic Region*. [online] [cit. 2018-02-02]. Dostupné z: <<http://www.beac.st/in-English/Barents-Euro-Arctic-Council/Barents-Euro-Arctic-Council>>
- BBC. 2008. *Russia Plants Flag under North Pole*. [online] [cit. 2018-02-02]. Dostupné z: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6927395.stm>>
- BORGERSON, S. 2008. Arctic Meltdown. *Foreign Affairs*. [online] [cit. 2018-02-15]. Dostupné z: <<http://www.foreignaffairs.com/articles/63222/scott-g-borgerson/arctic-meltdown>>
- BREKKE, H. 2014. Defining and recognizing the outer limits of the continental shelf in the polar region. In POWELL, R. C., DODDS, K. (eds.), *Polar Geopolitics?: Knowledges, Resources and Legal Regimes*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 38-54.
- BROSNAN, I. G., LESCHINE, T. M., MILES, E. L. 2011. Cooperation or Conflict in a Changing Arctic? *Ocean Development*, 42, 1, 173-210. [online] [cit. 2018-04-05]. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/254320510_Cooperation_or_conflict_in_a_changing_Arctic_Ocean_Dev_Int_Law_421-2173-21>
- BUSH Jr., G. W. 2009. *National Security Presidential Directive and Homeland Security Presidential Directive*. [online] [cit. 2018-04-01]. Dostupné z: <<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2009/01/20090112-3.html>>
- BUSH, G. W. 1990. *Agreement with the Union of Soviet Socialist Republics on the maritime boundary*. Washington: U. S. Government Printing Office. [online] [cit. 2018-02-02]. Dostupné z: <<https://www.state.gov/documents/organization/125431.pdf>>
- BUSCH, G. K. 2017. Russia's New Arctic Military Bases. *Lima Charlie News*. [online] [cit. 2018-04-30]. Dostupné z: <<https://limacharlieneews.com/russia/russia-arctic-military-bases/>>
- BUTLER, W. E. 1978. *International straits of the world: Northeast Arctic Passage*. Alphen aan den Rijn: Sijthoff & Noordhoff.
- DODDS, K. 2010. A Polar Mediterranean? Accessibility, Resources and Sovereignty in the Arctic Ocean. *Global Policy*, 1, 3, 303-311.
- DODDS, K., NUTTALL, M. 2016. *The Scramble for the Poles: The Geopolitics of the Arctic and Antarctic*. Cambridge: Polity Press.
- DRULÁK, P. 2008. *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál.
- Durnham University. 2009. *Boundary news. 70 states meet continental shelf deadline*. [online] [cit. 2018-02-07]. Dostupné z: <https://www.dur.ac.uk/ibru/news/boundary_news/?itemno=7954>
- Encyclopædia Britannica. Nedatováno. *Reykjavik summit of 1986*. [online] [cit. 2018-02-25]. Dostupné z: <<https://www.britannica.com/topic/Reykjavik-summit-of-1986>>
- Eye on the Arctic. 2018. *What does Putin's re-election mean for Russia's Arctic policy?* [online] [cit. 2018-04-15]. Dostupné z: <<http://www.rcinet.ca/eye-on-the-arctic/2018/03/19/what-does-putins-re-election-mean-for-russias-arctic-policy/>>
- FOXALL, A. 2014. We have proved it, the Arctic is ours: resources, security and strategy in the Russian Arctic. In POWELL, R. C., DODDS, K. (eds.), *Polar Geopolitics?: Knowledges, Resources and Legal Regimes*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 93-112.
- Gazprom Neft. Nedatováno. *The Prirazlomnoye Project*. [online] [cit. 2018-03-23]. Dostupné z: <<http://www.gazprom-neft.com/company/business/exploration-and-production/new-projects/prirazlomnoe/>>
- GISLASON, E. 2005. *The 49th State: A Brief History of Alaska Statehood (1867-1959)*. American Studies at the University of Virginia. [online] [cit. 2018-01-22]. Dostupné z: <<http://xroads.virginia.edu/~CAP/BARTLETT/49state.html>>

- GORBACHEV, M. 1987. *The Speech in Murmansk at the ceremonial meeting on the occasion of the presentation of the Order of Lenin and the Gold Star Medal to the city of Murmansk*. Moscow: Novosti Press Agency, 23-31.
- GULAS, S. et al. 2017. Declining Arctic Ocean oil and gas developments: Opportunities to improve governance and environmental pollution control. *Marine Policy*, 75, 53-61.
- HEININEN, L. 2014. Northern geopolitics: actors, interest and processes in the circumpolar Arctic. 2014. In POWELL, R. C., DODDS, K. (eds.), *Polar Geopolitics?: Knowledge, Resources and Legal Regimes*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 241-258.
- HEININEN, L., SERGUNIN, A., YAROVOY, G. 2014. *Russian Strategies in the Arctic: Avoiding a New Cold War*. Moskva: The Valdai International Discussion Club. [online] [cit. 2018-04-28]. Dostupné z: <https://www.uarctic.org/media/857300/arctic_eng.pdf>
- Heritage Foundation. 2016. *Russia Fortifying Bases in Arctic Region*. [online] [cit. 2018-05-15]. Dostupné z: <<https://index.heritage.org/military/2016/wp-content/uploads/2015/10/MS-2016-russian-arctic-bases-map.png>>
- HNÍZDO, B. 1995. *Mezinárodní perspektivy politických regionů*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku.
- HOUGH, P. 2013. *International Politics of the Arctic: Coming in from the Cold*. Abingdon: Routledge.
- HOWARD, R. 2009. *Arctic Gold Rush: The New Race for Tomorrow's Natural Resources*. Continuum International Publishing Group. [online] [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: <<http://m.friendfeed-media.com/499b905ef67d447855fa33c7f7aba06d2263d11e>>
- CHRÁSTANSKÝ, F., JENNE, D. 2010. Geopolitika Arktidy. *Global Politics: časopis pro politiku a mezinárodní vztahy*. [online] [cit. 2018-03-21]. Dostupné z: <<http://www.global-politics.cz/clanky/geopolitika-arktity>>
- KACZYNSKI, V. 2007. US-Russian Bering Sea Marine Border Dispute: Conflict over Strategic. *Russian analytical digest*, 20, Bremen: Otto Wolff -Stiftung Research Centre for East DGO European Studies. [online] [cit. 2018-01-22]. Dostupné z: <<http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-security-studies/pdfs/RAD-20-2-5.pdf>>
- KASPAROV, G. 2016. *Zima přichází: Proč je nutné zastavit Vladimíra Putina*. Praha: JOTA.
- LAURELLE, M. 2014. *Russia's Arctic Strategies and the Future of the Far North*. Armonk, New York: M. E. Sharpe.
- MACDONALD, A. 2015. The Militarization of the Arctic: Emerging Reality, Exaggeration, and Distraction. *Canadian Military Journal*, 15, 1, 18-28.
- MATHISEN, T. 1954. *Svalbard in international politics, 1871-1925: The solution of a unique international problem*. Oslo: Norsk polarinstitut, 211.
- MCCANNON, J. 1999. *Red Arctic: Polar Exploration and the Myth of the North in the Soviet Union, 1932-1939*. Oxford University Press.
- MEDVEDĚV, D. 2008a. *Základy státní politiky Ruské federace v Arktidě na období do roku 2020 a ve vzdálenějším výhledu*. [online] [cit. 2018-02-27]. Dostupné z: <<http://www.arctisearch.com/Russian+Federation+Policy+for+the+Arctic+to+2020>>
- MEDVEDĚV, D. 2008b. *Official Internet Resources of the President of Russia: Speech at Meeting of the Russian Security Council on Protecting Russia's National Interests in the Arctic*. [online] [cit. 2018-01-22]. Dostupné z: <<http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/48304>>
- MICALLEF, S. 2017. *Russia's evolving Arctic capabilities*. Center for International Maritime (CIMSEC). [online] [cit. 2018-05-05]. Dostupné z: <<http://cimsec.org/russias-evolving-arctic-capabilities/30712>>
- National Geographic. 2017. *Arctic Refuge Has Lots of Wildlife-Oil, Maybe Not So Much*. [online] [cit. 2018-02-22]. Dostupné z: <<https://news.nationalgeographic.com/2017/12/arctic-wildlife-refuge-tax-bill-oil-drilling-environment/>>
- ORAN R. Y. 2005. Governing the Arctic: From Cold War Theater to Mosaic of Cooperation. *Global Governance*, 11, 9, 9-15. [online] [cit. 2018-03-13]. Dostupné z: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsjrs&an=edsjrs.27800550&scope=site>>

- O'ROURKE, R. 2018. *Changes in the Arctic: Background and Issues for Congress*. Congressional Research Service. [online] [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: <<https://fas.org/spp/crs/misc/R41153.pdf>>
- OSHERENKO, G., YOUNG, O. R. 2005. *The Age of the Arctic: Hot Conflicts and Cold Realities. Studies in Polar Research*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PADRTOVÁ, B. 2014. Russian Military Build-Up in the Arctic: Strategic Shift in the Balance of Power or Bellicose Rhetoric Only? *Arctic Yearbook 2014*, 415-433. [online] [cit. 2018-05-10]. Dostupné z: <https://www.arcticyearbook.com/images/Arcticles_2014/Padrtova_AY_2014_FINAL.pdf>
- PEČENKA, M., LUŇÁK, P. et al. 1999. *Encyklopedie moderní historie*. 3. vyd. Praha: Libri.
- PEDERSEN, T. 2011. International Law and Politics in U. S. Policymaking: The United States and the Svalbard Dispute. *Ocean Development*, 42, 1, 120-135. [online] [cit. 2018-01-29]. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/233445834_International_Law_and_Politics_in_US_Policymaking_The_United_States_and_the_Svalbard_Dispute>
- PEGNA, M. R. 2013. U. S. Arctic Policy: The Need to Ratify a Modified UNCLOS and Secure a Military Presence in the Arctic. *Journal of Maritime Law*, 44, 2, 169-194. [online] [cit. 2018-02-04]. Dostupné z: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&an=87854549&scope=site>>
- PETERSEN, N. 2013. The Politics of US Military Research in Greenland in the Early Cold War. *CENTAURUS*, 55, 3, 294-318. [online] [cit. 2018-01-29]. Dostupné z: <<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edswah&an=000322914500004&scope=site>>
- PEZARD, S. et al. 2017. *Maintaining Arctic Cooperation with Russia. Planning for Regional Change in the Far North*. Santa Monica, Calif.: RAND Corporation.
- PLOUFFE, J. 2017. U. S. Arctic Foreign Policy in the Era of President Trump: A Preliminary Assessment. *Canadian Global Affairs Institute*. [online] [cit. 2018-05-05]. Dostupné z: <https://d3n8a8pro7vhm.cloudfront.net/cdfai/pages/3066/attachments/original/1511803840/US_Arctic_Policy.pdf?1511803840>
- POWELL, R. C., DODDS, K. 2014. *Polar Geopolitics?: Knowledges, Resources and Legal Regimes*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- PUTIN, V. 2013. *The Strategy For The Development Of The Arctic Zone Of The Russian Federation And National*. [online] [cit. 2018-04-01]. Dostupné z: <<http://www.research.kobe-u.ac.jp/gsicsperc/sympo/20160728/documents/Keynote/Russian%20Arctic%20strategy%202013.pdf>>
- PUTIN, V. 2015. *Russian National Security Strategy*. [online] [cit. 2018-05-15]. Dostupné z: <<https://is.muni.cz/el/1423/jaro2016/POL361/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.txt>>
- REUTERS. 2016. *Finnish NATO membership would lead to crisis with Russia: government report*. [online] [cit. 2018-04-08]. Dostupné z: <<https://www.reuters.com/article/us-finland-nato-report-idUSKCN0XQ1LQ/>>
- REUTERS. 2017a. *Putin's Russia in biggest Arctic military push since Soviet fall*. [online] [cit. 2018-04-30]. Dostupné z: <<https://www.reuters.com/article/us-russia-arctic-insight/putins-russia-in-biggest-arctic-military-push-since-soviet-fall-idUSKBN15E0W0>>
- REUTERS. 2017b. *U. S. will not give Exxon permission to drill in Russia*. [online] [cit. 2018-04-02]. Dostupné z: <<https://www.reuters.com/article/us-exxon-mobil-sanctions-russia-usa/u-s-will-not-give-exxon-permission-to-drill-in-russia-idUSKBN17N2B5>>
- South Front. 2016. *Russia's 'Polar Bear Spetsnaz' Step Up Defense of Country's Arctic Borders*. [online] [cit. 2018-05-01]. Dostupné z: <<https://southfront.org/russia-polar-bear-spetsnaz-reinforces-arctic-borders-defense/>>
- STEINBERG, P. E. 2014. Maintaining hegemony at a distance: Ambivalence in US Arctic policy. In POWELL, R. C., DODDS, K. (eds.), *Polar Geopolitics?: Knowledges, Resources and Legal Regimes*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 113-131.
- The Independent Barents Observer. 2016. *U. S. military returns to Iceland*. [online] [cit. 2018-04-15]. Dostupné z: <<https://thebarentsobserver.com/en/security/2016/02/us-military-returns-iceland>>

- The Independent Barents Observer. 2017. *Take a look inside Russia's northernmost Arctic military base*. [online] [cit. 2018-03-08]. Dostupné z: <<https://thebarentsobserver.com/en/security/2017/04/take-look-inside-russias-northernmost-arctic-military-base>>
- The Independent Barents Observer. 2018. „*Akademik Lomonosov*“ arrives in Murmansk, gets ready for loading of nuclear fuel. [online] [cit. 2018-06-07]. Dostupné z: <<https://thebarentsobserver.com/en/2018/05/akademik-lomonosov-arrives-murmansk-gets-ready-loading-nuclear-fuel>>
- TRÁVNÍČKOVÁ, Z. et al. 2010. Arktická politika Evropské unie v mezinárodním kontextu. *Současná Evropa*, 1. [online] [cit. 2018-03-14]. Dostupné z: <<http://www.vse.cz/se/cislo.php?cislo=1&rocnik=2010>>
- TRUMP, D. 2017. *National Security Strategy of the United States of America*. [online] [cit. 2018-05-15]. Dostupné z: <<https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>>
- UNCLOS (*United Nations Convention on the Law of the Sea*). 1982. Montego Bay, Jamaica: UN. [online] [cit. 2018-01-19]. Dostupné z: <http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf>
- United Nations. 2018. *Submissions, through the Secretary-General of the United Nations, to the Commission on the Limits of the Continental Shelf, pursuant to article 76, paragraph 8, of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982*. [online] [cit. 2018-02-25]. Dostupné z: <http://www.un.org/depts/los/clcs_new/commission_submission-s.htm>
- United States Census Bureau. 2017. *Alaska*. [online] [cit. 2018-01-29]. Dostupné z: <<https://www.census.gov/quickfacts/AK>>
- US Energy Information Administration. 2015. *Top 100 U. S. oil and gas fields*. [online] [cit. 2018-03-15]. Dostupné z: <<https://www.eia.gov/naturalgas/crudeoilreserves/top100/pdf/top100.pdf>>
- USCG Office of Waterways and Ocean Policy. 2017. *Major Icebreakers of the World*. [online] [cit. 2018-03-14]. Dostupné z: <<https://www.dco.uscg.mil/Portals/9/DCO%20Documents/Office%20of%20Waterways%20and%20Ocean%20Policy/20170501%20major%20icebreaker%20chart.pdf?ver=2017-06-08-091723-907>>
- USGS. 2008. *Circum-Arctic Resource Appraisal*. [online] [cit. 2018-03-01]. Dostupné z: <<http://pubs.usgs.gov/fs/2008/3049/fs2008-3049.pdf>>
- VODIČKA, M. 2017. *Nejhorší obchod století. Rusko muselo USA uplatit, aby koupily Aljašku*. iDNES.cz. [online] [cit. 2018-01-22]. Dostupné z: <https://zpravy.idnes.cz/rusko-usa-aljaska-0z7-/zahranicni.aspx?c=A170401_2316427_zahranicni_aha>
- WATSON, P. 2017. *A Melting Arctic Could Spark a New Cold War*. Time. [online] [cit. 2018-03-26]. Dostupné z: <<http://time.com/4773238/russia-cold-war-united-states-artic-donald-trump-barack-obama-vladimir-putin/>>
- WEZEMAN, S. T. 2016. *Military capabilities in the Arctic: a new cold war in the High North?* Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI). Solna, Sweden: SIPRI. [online] [cit. 2018-04-28]. Dostupné z: <<https://www.sipri.org/sites/default/files/Military-capabilities-in-the-Arctic.pdf>>

Development of the relations between Russian Federation and the USA in the Arctic region. Cooperation or the new cold war?

Summary

This comparative study of Russian and American political practice and presence in the Arctic region is divided into two parts. In the first part, the study deals with the relations between both powers until the end of the cold war. The roots of Russian Arctic traditions are in the middle age, whereas the USA activity is dated to 1867 when its government decided to buy for the time being Russian Alaska. The Second World War showed us that the North Atlantic, in close proximity to the Arctic, had huge importance for the war result. However, the Arctic region starts to take an im-

portant position in the American-Russian relations with the beginning of the cold war. Facilities of the Russian Northern Fleet located on the Kola peninsula presented the largest concentration of military forces above the Arctic Circle. It remains unchanged till nowadays as well as the Russian confrontation with the NATO members in the region. With his speech in 1987, the Soviet leader Gorbachev starts the new age of circumpolar cooperation.

The second part of the study analyses the transformation of American-Russian relations on the background of recent geopolitical changes. After the cold war, we can find that the most significant themes in the Arctic are the international cooperation, environmental protection or traditions of the natives. Firstly, this part deals with the legislative framework of the Arctic regime and its practical use. Especially with the problems connected with an application of United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) on the Arctic conditions.

In 2007, the Russian submarine robot placed the national flag on the exact location of the North Pole seafloor. This symbolic and provocative action at the same time was met with concerns of countries across the world. Since then all of the Arctic states have proclaimed a national interest in their Arctic strategy documents. Together with climate changes and the discovery of the mineral extraction potential, it seems that the conflict potential of the Arctic is growing. After analyses of actual political tension, we will focus on the Russian and American military capability above the Arctic Circle and its influence on the local security situation. We found an obvious dominance of the Russian military presence and that it is impossible for America to catch up it in the near decades.

Despite some cold war similarities, the current regional military capability is still below cold war level and the territorial disputes in the Arctic are not destabilizing. From the Russian point of view, a direct conflict in the Arctic would be very risky, because Russia can lose its own economic base. Together with a fact that the priority of the US government foreign policy focuses on the other regions, it seems unlikely that we can expect a new cold war or a real conflict in the Arctic. It will also depend on the policy of the current government and on the general mood of the relation between USA and Russia. Vladimir Putin took the Arctic back into the centre of Russian national interest. While the election of the new USA president Donald Trump is probably an American step back from the Arctic in comparison to former President Obama's responsible Arctic policy with respect to the climate change. In the Arctic, the climate has a serious security impact and in this connection, the region could still play a more important part in the policy rhetoric of both states.